

УДК 396.1:328.34(477)

К.Б. ЛЕВЧЕНКО, докт. юрид. наук, проф.,
Кіровоградський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО МЕТОДОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ключові слова: методологія, гендерна експертиза, українське законодавство

Серед сучасних наукових завдань, які поставили сьогодні перед правовою наукою, варто виділити проблеми розробки теоретичних та методологічних засад здійснення гендерно-правової експертизи українського законодавства. При цьому це завдання актуалізується як необхідністю розвитку гендерного права, логікою включення гендерної проблематики та гендерних аспектів до традиційних галузей права, так і практичними потребами.

Так, прийнятий 08.09.2005 р. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» містить норми щодо необхідності здійснення гендерно-правової експертизи як чинних законів, так і нормативно-правових актів на стадії їх розробки. Стаття 4 Закону так і називається: «Гендерно-правова експертиза»: «Чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. У разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт.

Розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Проекти нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі. Ви-

сновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду.

Порядок проведення гендерно-правової експертизи визначає Кабінет Міністрів України» [1].

Оскільки відповідно до статті 4, порядок здійснення гендерно-правової експертизи визначається Кабінетом Міністрів України, постановою № 504 від 12.04.2006 р. ця відповідальність була покладена на Міністерство юстиції України, якому також предписувалось «розробити та затвердити форму висновку гендерно-правової експертизи актів законодавства» [2]. Окрім того, в постанові визначалося, що гендерно-правова експертиза проводиться як частина правової експертизи. Міністерство юстиції розробило низку нормативних документів на виконання цього Закону: наказ № 42/5 від 12.05.2006 р. «Деякі питання гендерно-правової експертизи», до якого додавалась «Інструкція з проведення гендерно-правової експертизи» та «Висновок гендерно-правової експертизи акта законодавства» [3].

В цих документах визначено, що гендерно-правова експертиза «проводиться у відповідності із щорічним планом, що затверджується координатором з питань забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» [3]. Таким координатором (уповноваженим органом державної влади у сфері впровадження гендерної рівності на сьогодні є Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Як зазначається в Інструкції, завданнями проведення гендерно-правової експертизи є:

«1. проведення комплексного дослідження чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів на відповідність міжнародно-правовим актам з прав людини стосовно дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

2. підготовка обґрунтованих висновків щодо відповідності принципу забезпеченню

рівних прав та можливостей жінок і чоловіків чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів;

3. запобігання прийняттю нормативно-правових актів, які містять дискримінаційні положення за ознакою статі» [3].

Державна програма сприяння утвердженню гендерної рівності в українському суспільстві конкретизую цю правову норму і покладає відповідальність за здійснення гендерно-правової експертизи на Міністерство юстиції України [4], повторюючи зміст згадуваної вище Постанови Кабінету Міністрів України.

В цій сфері напрацьований і певний науковий та практичний досвід. Так, протягом 1999-2000 років в рамках Програми рівних можливостей Програми розвитку ООН в Україні науковцями та представниками громадських організацій була здійснена гендерна експертиза окремих галузей українського законодавства: трудового, міжнародного, конституційного, соціального тощо [5].

В 2004 році Міністерство юстиції України також готувало гендерно-правовий огляд деяких законодавчих актів України. І лише в 2007 р. Міністерством юстиції був підготовлений та виданий перший методичний посібник, в якому представлений алгоритм здійснення гендерно-правової експертизи, з яким можна дискутувати [6].

Таким чином, практика пішла попереду теоретичних напрацювань, вимагаючи розвитку правової науки в цьому напрямі, а саме теоретичного та методологічного забезпечення процесу здійснення гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів. Саме тому, питання та проблеми, які піднімаються в цій статті є актуальною темою досліджень.

В статті планується на основі аналізу існуючої теорії та практики здійснення гендерно-правової експертизи законодавчих актів проаналізувати існуючу методологію здійснення такої експертизи і запропонувати шляхи та кроки по її вдосконаленню. Певні ідеї та підходи до здійснення гендерно-

правової експертизи були апробовані автором під час роботи консультантом Міністерства юстиції з питань здійснення гендерно-правової експертизи на запрошення ПРООН в вересні-листопаді 2007 р.

Перш за все проаналізуємо алгоритм здійснення гендерно-правової експертизи законодавства, як він запропонований авторами «Методичних рекомендацій щодо проведення гендерно-правових експертиз». По перше, в цих методичних рекомендаціях відокремлені один від одного здійснення експертизи чинних нормативно-правових актів та здійснення експертизи законопроектів. Будучи обмеженими рамками та можливостями наукової статті, зупинимось лише на алгоритмі здійснення експертизи чинних нормативно-правових актів.

Автори «Методичних рекомендацій щодо проведення гендерно-правових експертиз» виділяють наступні етапи проведення гендерно-правової експертизи чинних нормативно-правових актів [6, с.15-20]:

1-й етап. Формування гендерної чутливості експерта.

2-й етап. З'ясування кола суспільних відносин та сфер суспільно активності (соціальної, політичної, економічної, екологічної тощо), які є предметом аналізованого законопроекту.

3-й етап. З'ясування мети (спрямованості) аналізованого законодавчого акту, передбачених ним принципових засад правового регулювання та детальний аналіз норм законодавчого акту, ефективності їх реалізації. Саме наслідком цього етапу гендерно-правової експертизи має бути висновок про наявність у аналізованому акті гендерно-чутливих норм та пропозиції щодо врахування при цьому принципу гендерної рівності.

4-й етап. Підготовка експертного висновку.

Представлені авторами етапи розкривають логіку здійснення гендерно-правової експертизи і служать обґрунтованими орієнтирами в цій роботі. Водночас, з нашої точки зору, вони потребують конкретизації та де-

талізації з врахуванням вже напрацьованого досвіду у здійсненні гендерно-правової експертизи.

По-перше, ми свідомо опускаємо перший з названих в «Методичних рекомендаціях» етап здійснення гендерно-правової експертизи – формування гендерної чутливості експертів, - виходячи з того, що експерти вже мають знання та досвід для здійснення та проведення такої експертизи. І наявність таких знань є важливою передумовою здійснення експертизи, а не її етапом.

В наших рекомендаціях ми концентруємося на аналізі етапів експертизи як вже конкретно-поставленого завдання. Водночас, формування гендерної чутливості, отримання нових знань з сфери гендерної теорії, інших соціальних дисциплін, постійна аналітична та творча робота мають бути характерними рисами експертів, які здійснюють експертизу. При необхідності підвищення кваліфікації в цій сфері, варто спланувати цей процес на постійній та професійній основі.

Наведемо наші узагальнення нижче та пропозиції щодо етапів здійснення гендерно-правової експертизи.

1-й етап. Опанування теорії та практики здійснення гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів. Знайомство з попереднім досвідом здійснення гендерно-правової експертизи

Фахівцям, які відповідальні за здійснення гендерно-правової експертизи, необхідно детально познайомитися з «Методичними рекомендаціями щодо проведення гендерно-правових експертиз», методологічними підходами до здійснення гендерно-правової експертизи законодавства, які описані в виданнях Програми рівних можливостей ПРООН, Програми сприяння Парламенту України, результатами гендерно-правової експертизи галузей законодавства України, яка здійснювалася ПРООН в 2000-2001 рр., а також з іншими виданнями, в яких піднімаються проблеми гендерного аналізу законо-

давства [5, 7]^{1,2}.

2-й етап. Опис предмету відання Закону, або іншими словами «предмету регулювання аналізованого закону та суміжних галузей суспільних відносин» [6, с.15].

Цей етап є дуже важливим для здійснення якісної експертизи. Він, будучи першим в нашій класифікації відноситься до другого етапу, описаного у згаданих «Методичних рекомендаціях». Його не можна недооцінювати, і цьому етапу необхідно приділяти особливу увагу. Під час такої роботи використовуються загальнонаукові методи пізнання. З'ясовані питання та висновки можуть безпосередньо і не торкатися гендерної проблематики, але вони дають уяву про соціальні відносини, які потім необхідно аналізувати в контексті гендерної рівності.

Проводячи перше знайомство з законом, потрібно враховувати, що вони можуть мати як пряме, так і непряме відношення до питань гендерної рівності.

Пряме відношення – коли безпосередня мова йде про забезпечення права чи обов'язків для представників тієї чи іншої статі, соціальної групи.

Непряме відношення – коли в статті не йде безпосередня мова про забезпечення прав чи обов'язків представників тієї чи іншої статі, а про певні професійні, соціальні, демографічні чи інші групи. Але ці групи складаються з представників різних статей. І це означатиме, що норми статті по різному впливають на представників тієї чи іншої статі.

На цьому етапі необхідно з'ясувати:

¹ Див. також роботи: Болотіна Н. Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза. –Київ: Логос, 2001; Гендерна експертиза українського законодавства. Концептуальні засади /Під заг. ред. Т. Мельник. –Київ: Логос, 2001; Буроменський М. Міжнародне право. Гендерна експертиза. –Київ: Логос, 2001; Олійник А. Конституційне право. Гендерна експертиза. –Київ: Логос, 2001.

² Див.: Законотворчість. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. -Київ, 2006; Гендерне законодавство: порівняльний аналіз та коментарі. –Київ, 2006.

- коло суспільних відносин, які регулюються законом;
- цільові групи населення на які розповсюджується сфера впливу цього закону;
- відповідальні органи державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють контроль за дотриманням та виконанням цього закону;
- відповідальні органи, які контролюють виконання конкретного нормативно-правового акту;
- усі можливі статистичні дані, які дотичні до предмету регулювання закону, і які можна отримати з офіційних державних джерел (вони важливі як в цілому для характеристики сфери суспільних відносин, які регулюються законом, так і окремо по статтях законодавчого акту, де це потрібно);
- дані моніторингу виконання цього закону (якщо такі є);
- дані досліджень, які проводилися по вивченню суспільних відносин, які регулюються Законом, соціологічні дані тощо.

На цьому етапі також вважаємо важливим:

1. Зібрати існуючу статистику щодо представленості представників різних статей на різних посадах в органах місцевого самоврядування³.

2. Визначити коло зацікавлених у здійсненні такої експертизи осіб та організацій

3. Визначити ті органи державної влади (місцевого самоврядування), які здійснюють нагляд за дотриманням положення цього Закону.

4. Визначити коло організацій, установ, фахівців, які можуть надати допомогу в організації та проведенні гендерно-правової експертизи.

³ Щодо статистики, варто зауважити, що під час проведення постатейного аналізу законодавчого акту може з'явитися потреба в отриманні додаткової статистичної інформації в розрізі кожної із статей. Така статистика може бути відсутньою. Саме тому необхідність збирання подібної статистичної інформації може бути однією з рекомендацій гендерно-правової експертизи.

Для виконання завдань цього етапу важливою також є співпраця з відповідальними органами державної влади, профільними комітетами Верховної Ради України, громадськими організаціями, які працюють у сферах відання Закону, науковцями та науковими установами. В якості рекомендації запропонуємо при формуванні майбутніх планів здійснення гендерно-правової експертизи в робочу групу окрім фахівців Міністерства юстиції України залучати представників перелічених вище установ, особливо відповідального органу центральної виконавчої влади.

3-й етап. Аналіз міжнародних документів, які формулюють стандарти гендерної рівності взагалі та у сфері регулювання Закону. Наприклад, конвенції Організації Об'єднаних, Міжнародної організації праці, документи Ради Європи, Європейського Союзу.

Ця діяльність відноситься до другого етапу здійснення гендерно-правової експертизи, який виділяється в «Методичних рекомендаціях», але ми вважаємо за доцільне виокремити роботу з міжнародно-правовими документами у окремий етап.

Міжнародні стандарти забезпечення гендерної рівності сформульовані в низці документів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, Міжнародної організації праці та інших міжнародних організацій, членом яких є Україна.

Робота з міжнародними документами може бути поділена на дві складові частини:

- робота з документами, які формулюють загальні стандарти гендерної рівності;
- робота з документами, які формулюють стандарти гендерної рівності в контексті досліджуваної сфери соціальних відносин.

Зрозуміло, що найбільший обсяг становить перша група документів, які названі в «Методичних рекомендаціях» [4, с.16].

Щодо другої групи – вони стосуються здебільшого сфер зайнятості та представництва, подолання гендерного насильства та деяких інших питань і мають бути визначені безпосередньо для кожного нормативно-

правового акту.

4-й етап. Пошук дотичних Законів та інших нормативно-правових актів, які доповнюють або тлумачать положення Закону (постанови Кабінету Міністрів України, відомчі накази, інструкції, колективні договори тощо) та їх гендерно-правова експертиза.

Цей етап є важливим, оскільки національне законодавство складається у великому обсязі з підзаконних нормативно-правових актів, постанов та розпоряджень, Кабінету Міністрів України, відомчих наказів та інших документів. Саме вони досить часто конкретизують норми, які сформульовані в законах. Розглянемо цей етап на основі аналізу Закону України «Про зайнятість населення» [8].

Приклад 1. До статті 5. – Порядок квотування і бронювання робочих місць та працевлаштування на них зазначених в статті категорій громадян встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Приклад 2. Стаття 6. Абзац 1. «Відносини зайнятості в Україні регулюються цим Законом та іншими законодавчими актами України, прийнятими відповідно до цього Закону».

Приклад 3. Стаття 15. Добровільне переселення громадян і членів їх сімей. «З метою забезпечення зайнятості населення і розвитку окремих регіонів України розробляються заходи щодо сприяння добровільному переселенню громадян України і членів їх сімей з виділенням відповідних матеріальних ресурсів та фінансових коштів.

Порядок розробки і реалізації цих заходів, а також надання пільг цим громадянам визначається законодавством України про порядок переселення сімей та організований набір робітників».

Приклад 4. Стаття 20.1. Абзац 4. «Працевлаштування осіб, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, в кількості, визначеній місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами відповідних рад, та інвалідів у кількості, визначеній згідно із Законом України «Про основи соціальної

захищеності інвалідів в Україні».

Приклад 5. Стаття 25. Розміри та умови надання матеріального забезпечення на випадок безробіття визначається Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

5-й етап. Детальний аналіз тіла Закону на предмет виявлення статей та положень, які мають відношення до проблем гендерної рівності.

Цей етап відповідає змісту третього етапу гендерно-правової експертизи законодавчих актів, описаному в «Методичних рекомендаціях».

Виділяючи статті, потрібно враховувати, що вони можуть мати як пряме, так і непряме відношення до питань гендерної рівності.

Пряме відношення – коли безпосередньо мова йде про забезпечення права чи обов'язків для представників тієї чи іншої статі, соціальної групи.

Непряме відношення – коли в статті не йде безпосередньо мова про забезпечення прав чи обов'язків представників тієї чи іншої статі, а про певні професійні, соціальні, демографічні чи інші групи. Але ці групи складаються з представників різних статей. І це означатиме, що норми статті по-різному впливають на представників тієї чи іншої статі.

Основне питання, яке виникає на даному етапі, яким чином можна визначити, чи має відношення та чи інша стаття закону до проблем гендерної рівності. Ми знайдемо не так багато законів та статей в них, де безпосередньо мова ведеться про чоловіків та жінок, про різні (або рівні) підходи до представників різних статей при формулюванні норм закону.

Для вирішення цієї проблеми пропонуємо використовувати наступні підходи:

1. Виявлення статей Закону, в яких мова безпосередньо йде про чоловіків та жінок, без вказування на обмеження або пільги. Тобто є згадування, але відсутні оцінки. Ці статі можна охарактеризувати як гендерно

нейтральні за змістом та за наслідками.

Приклад 1. Закон України «Про відпустки», стаття 4, види відпусток. Мова йде про відпустки по нагляду за дитиною, по вагітності та пологам тощо.

«Стаття 4. Види відпусток

Установлюються такі види відпусток:

1) щорічні відпустки:

- основна відпустка (стаття 6 цього Закону);

- додаткова відпустка за роботу із шкідливими та важкими умовами праці (стаття 7 цього Закону);

- додаткова відпустка за особливий характер праці (стаття 8 цього Закону);

- інші додаткові відпустки, передбачені законодавством;

- додаткові відпустки у зв'язку з навчанням (статті 13, 14 і 15 цього Закону);

2) творча відпустка (стаття 16 цього Закону);

3) соціальні відпустки:

- відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами (стаття 17 цього Закону);

- відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (стаття 18 цього Закону);

- додаткова відпустка працівникам, які мають дітей (стаття 19 цього Закону);

4) відпустки без збереження заробітної плати (статті 25, 26 цього Закону).

Законодавством, колективним договором, угодою та трудовим договором можуть установлюватись інші види відпусток.

2. Виявлення статей, в яких визначаються пільги за ознакою статі, які в результаті порушують права іншої.

Приклад 1. Закон України «Про відпустки», стаття 10. Порядок надання щорічних відпусток.

Зі статті 10. «Щорічні відпустки за бажанням працівника в зручний для нього час надаються:

1) особам віком до вісімнадцяти років;

2) інвалідам;

3) жінкам перед відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами або після неї;

4) жінкам, які мають двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда;

5) самотній матері (батьку), які виховують дитину без батька (матері); опікунам, піклувальникам або іншим самотнім особам, які фактично виховують одного або більше дітей віком до 15 років за відсутності батьків;

6) дружинам (чоловікам) військовослужбовців;

7) ветеранам праці та особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною;

8) ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, а також особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

9) батькам - вихователям дитячих будинків сімейного типу;

10) в інших випадках, передбачених законодавством, колективним або трудовим договором.

З наведеної у посиланнях цитати зі статті 10 видно, що лише матері, які мають двох дітей віком до 15 років або дитину інваліда, мають право на отримання відпустки у зручний для них час. Права чоловіків-батьків при цьому не враховуються, що виглядає як гендерно-дискримінаційна норма по відношенню до чоловіків (гендерно асиметричні за змістом з ухилом в бік позитивної дискримінації з гендерно-асиметричними і навіть гендерно-дискримінаційними наслідками)

3. Виявлення статей Закону, які містять в собі обмеження, що порушують права статі, якої ці обмеження стосуються (гендерно-асиметричні за змістом та гендерно-дискримінаційні за наслідками).

4. Виявлення статей Закону, які можна охарактеризувати як реалізацію принципу позитивної дискримінації, позитивних дій для ліквідації реальної дискримінованого становища одної із статей (гендерно-чутливі за змістом та гендерно-асиметричні за наслідком з ухилом в бік позитивної дискримінації дискримінованої статі).

5. Виявлення статей Закону, які відпові-

дають принципу гендерної рівності, містять норми, які гарантують як рівні права, так і рівні можливості і для жінок, і для чоловіків (гендерно-чутливі за змістом та гендерно-симетричні («гендерно-збалансований» за термінологією «Методичних рекомендацій» за наслідками).

6. Виявлення статей Закону, які не містять в собі будь-яких посилань на статі, права чоловіків та жінок, але норми яких по-різному впливають на представників різних статей, в силу їх різної представленості (непредставленості) у сфері суспільних відносин, і несуть при цьому гендерно-дискримінаційне навантаження (гендерно-нейтральні за змістом та гендерно-асиметричні за наслідками)..

7. Виявлення статей, які не містять в собі будь-яких посилань на статі, і норми яких однаково впливають на представників різних статей (гендерно-нейтральні за змістом та гендерно симетричні за наслідками статі)

Під час подальшого здійснення гендерно-правової експертизи законодавчих актів України можливе виявлення і інших комбінацій характеристик правових норм, які містяться в тієї чи іншій статі, чи в тому чи іншому нормативно-правовому акті.

Наявність різних за класифікацією статей дає підстави про висновок про те, що цілісному нормативно-правовому акту не просто дати єдину гендерно-правову характеристику, оцінивши його в системі координат «гендерна рівність – гендерна дискримінація». Як раз практичний досвід роботи у галузі гендерно-правової експертизи показує, що один і той самий нормативно-правовий акт може мати різні за «гендерним» змістом статті.

Саме тому потрібно давати диференційовану оцінку нормативно-правовому акту, відповідно до змісту статей.

Важливу методологічну роль в процесі здійснення гендерної експертизи відіграють положення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок». Саме з нормами цього Закону важливо порівнювати положення аналізованих

статей.

6-й етап. Аналіз вибраних дотичних до законів нормативно-правових актів на предмет наявності положень, які мають відношення до проблем здійснення та забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок.

5-й та 6-й етапи здійснення гендерно-правової експертизи відповідають також 3-му етапу, який виділяється в «Методичних рекомендаціях».

Тут також потрібно зауважити, що здійснення такої експертизи додаткових документів є факультативним (необов'язковим) положенням. Скоріше за все, на початку процесу гендерного аналізу законодавчих актів така робота не буде здійснюватися. Але ми вважали за потрібне виділити ці етапи для подальшого розвитку та вдосконалення експертної роботи.

7-й етап. Типологізація висновків з аналізу положень статей Закону України.

«Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правових експертиз» містять наступні типи відповідності актів принципам гендерної рівності:

- норма або законодавчий акт в цілому гендерно-нейтральні;
- норма або законодавчий акт є дискримінаційними;
- норма або законодавчий акт є гендерно-дисбалансованими на користь певної статі;
- норма або законодавчий акт не передбачають рівні можливості для обох статей [6, с.19].

Не відкидаючи цю типологію, вважаємо за необхідне доповнити та деталізувати її. Так, при типологізації висновків пропонуємо використовувати типологію висновків, розроблену експертами з гендерних питань Програми сприяння Парламенту України. Наведемо її з певними доповненнями:

- примусові обов'язки громадян за ознакою статі;
- обмеження прав за ознакою статі;
- протекціоністське законодавство по відношенню до жінок;

- спеціальне законодавство для матерів;
- заходи позитивних дій для жінок;
- заходи позитивних дій для чоловіків;
- рівні можливості;
- рівні права;
- гендерно асиметрично діюче законодавство при гендерно нейтральних формулюваннях;
- гендерно симетричне законодавство, яке також є гендерно нейтральним у формулюваннях;

- гендерно-дискримінаційне законодавство.

Практика здійснення гендерно-правової експертизи ймовірно дасть змогу уточнити або доповнити запропоновану типологізацію.

Крім того, типологія статей, здійснена під час реалізації 4-го етапу гендерно-правової експертизи також може використовуватися для характеристики законодавчого акту. Представимо ці висновки у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1 - Типологія статей, що може використовуватися для характеристики законодавчого акту

№	Характеристика змісту правової норми по відношенню до реалізації принципу гендерної рівності	Характеристика наслідків застосування правової норми по відношенню до реалізації принципу гендерної рівності
1	Гендерно-нейтральні	Гендерно-нейтральні
2	Гендерно-асиметричні	Гендерно-асиметричні
3	Гендерно-асиметричні з ухилом в бік позитивної дискримінації	Гендерно-асиметричні з ухилом в бік позитивної дискримінації
4	Гендерно-дискримінаційні	Гендерно-дискримінаційні
5	Гендерно-чутливі (є втіленням принципу гендерної рівності), гендерно-симетричні або гендерно-збалансовані	Гендерно-чутливі (є втіленням принципу гендерної рівності, гендерно-симетричні або гендерно-збалансовані)
6	Норми, спрямовані на захист вагітних жінок та материнства	
7	Гендерно-індиферентні норми ¹	

8-й етап. Можливості і шляхи перевірки закону та моніторинг його виконання.

Цей етап також є факультативним.

9-й етап. Підготовка експертного висновку.

Цей етап прописаний в «Методичних рекомендаціях».

10-й етап. Розповсюдження інформації щодо експертного висновку.

Експертний висновок має залишатися не лише в Міністерстві освіти, але й бути оприлюднений на сайті Міністерства юстиції, переданий до всіх зацікавлених міністерств та відомств, наукових установ та громадських організацій. І головне - до профільних комі-

тетів Верховної Ради України.

Варто сказати, що «Інструкція з проведення гендерно-правової експертизи», затверджена наказом Міністра юстиції, наголошує на розповсюдженні висновку гендерно-правової експертизи лише «у разі встановлення невідповідності нормативно-правового акту принципу забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок». В такому разі «Міністерство юстиції готує висновок гендерно-правової експертизи акта законодавства, який надсилає до органу, що прийняв такий нормативно-правовий акт.

Копія такого висновку також надсилається до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» [3].

¹ Цей вид типології з'явився під час аналізу Закону України «Про зайнятість».

Таким чином, висновок, відповідно до процитованої вище інструкції, висновок має надсилатися лише у разі виявлення невідповідності принципу гендерної рівності. В ситуації, якщо така відповідність не виявлена, подальша доля висновку незрозуміла.

Друге зауваження, яке виникає після аналізу зазначеної цитати. Орган, який прийняв нормативно-правовий акт, якщо мова йде про закони – це Верховна Рада України. Водночас, у кожного закону є так звані про-

фільні міністерства або інші органи державної влади, які працюють відповідно до того чи іншого закону або здійснюють контроль та моніторинг їх виконання. Тому варто надсилати і за такими адресами висновки експертизи. Тому ми наполягаємо на відкритості для громадськості висновків експертизи.

Для більш зручного аналізу етапів здійснення гендерно-правової експертизи, представимо їх порівняння у таблиці 2.

Таблиця 2 – Порівняння пропозицій щодо змісту етапів здійснення гендерно-правової експертизи

Етапи гендерно-правової експертизи відповідно до «Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правових експертиз»	Запропонована нова класифікація етапів здійснення гендерно-правової експертизи
1-й етап. Формування гендерної чутливості експерта	Підготовчий етап (за межами здійснення гендерно-правової експертизи) Формування гендерної чутливості експерта
	<i>1-й етап. Опанування теорії та практики здійснення гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів. Знайомство з попереднім досвідом здійснення гендерно-правової експертизи</i>
2-й етап. З'ясування кола суспільних відносин та сфер суспільно активності (соціальної, політичної, економічної, екологічної тощо), які є предметом аналізованого законопроекту.	2-й етап. Опис предмету відання Закону, або іншими словами «предмету регулювання аналізованого закону та суміжних галузей суспільних відносин»
	3-й етап. Аналіз міжнародних документів, які формують стандарти гендерної рівності взагалі та у сфері регулювання Закону.
3-й етап. З'ясування мети (спрямованості) аналізованого законодавчого акту, передбачених ним принципових засад правового регулювання та детальний аналіз норм законодавчого акту, ефективності їх реалізації.	4-й етап. Детальний аналіз тіла Закону на предмет виявлення статей та положень, які мають відношення до проблем гендерної рівності.
	5-й етап. Пошук дотичних Законів та інших нормативно-правових актів, які доповнюють або тлумачать положення Закону (постанови Кабінету Міністрів України, відомчі накази, інструкції, колективні договори тощо) та їх гендерно-правова експертиза. Цей етап є факультативним.
	6-й етап. Аналіз вибраних дотичних до законів нормативно-правових актів на предмет наявності положень, які мають відношення до проблем здійснення та забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок. Цей етап є факультативним.
	7-й етап. Типологізація висновків з аналізу положень статей Закону України
	8-й етап. Можливості і шляхи перевірки закону та моніторинг його виконання. Цей етап є факультативним.
4-й етап. Підготовка експертного висновку.	9-й етап. Підготовка експертного висновку.
	10-й етап. Розповсюдження інформації щодо експертного висновку.

Запропонована класифікація етапів здійснення гендерно-правової експертизи українського законодавства була використана членами робочої групи Міністерства юстиції України під час здійснення гендерно-правової експертизи (вересень-листопад 2007 р.) десяти наступних законів України:

- «Про зайнятість населення».
- «Про відпустки».
- «Про імміграцію».
- «Про службу в органах місцевого самоврядування».
- «Про статус народного депутата України».
- «Про вибори народних депутатів України».
- «Про допомогу сім'ям з дітьми».
- «Про статус гірських населених пунктів».
- «Про військовий обов'язок та військову службу».
- «Про соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Проведений аналіз та пропозиції дають змогу сформулювати наступні загальні рекомендації по організації гендерно-правової експертизи.

1. При виборі законів України, які будуть піддані гендерно-правовій експертизі, необхідно обирати базові закони, які регулюють діяльність цілих сфер або галузей. Наприклад, Закони України «Про міліцію», «Про освіту», «Про охорону дитинства», та інші.

2. При призначенні відповідальних за здійснення гендерно-правової експертизи конкретного законодавчого акту покладати відповідальність не лише на працівників Міністерства юстиції, але й тих центральних органів державної влади, які відповідають за реалізацією (впровадження) обраного закону та здійснення контролю (нагляду) за його виконання.

3. Такі підходи відображати в планах на виконання Державної програми впровадження гендерної рівності до 2010 р.

4. Для здійснення ефективної гендерно-

правової експертизи призначати не просто відповідальних за її здійснення експертизи працівників Міністерства юстиції, а створювати міжвідомчі робочі групи з представниками зацікавлених міністерств, представників профільних комітетів Верховної Ради України, науковців, дослідників, представників громадських організацій.

5. Проводити громадське обговорення результатів експертизи законодавчих актів (кругли столи, робочі зустрічі, прес-клуби тощо).

6. Оприлюднювати результати експертизи в ЗМІ, а також на сайті Міністерства юстиції України.

7. Обов'язково включати до робочої групи представників Державного комітету статистики.

Як показав проведений в статті аналіз існуючої теорії та практики здійснення гендерно-правової експертизи українського законодавства, ця сфера правової теорії та діяльності потребує подальших наукових розробок для підвищення ефективності та якості здійснюваної експертизи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та рівних можливостей чоловіків та жінок». –К., 2005.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12.04.2006 р., № 504.
3. Наказ Міністерства юстиції № 42/5 від 12.05. 2006 р. «Деякі питання проведення гендерно-правової експертизи».
4. Державна програма сприяння впровадження гендерної рівності в Україні.
5. Лаврінчук І. Трудове законодавство України. Гендерна експертиза. –Київ: Логос, 2001.
6. Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правових експертиз. –Київ: ПРООН, 2007.
7. Гендерні аспекти європейського права.

Досвід адаптації законодавства країн Центральної та Східної Європи: Круглий стіл 11 жовтня 2005 р.: Стенографічний звіт / Програма сприяння Парламенту України. – К., 2006.

8. Закон України «Про зайнятість насе-

лення» від 01.03.1991 р., № 803-XII // ВВР України. -1991. -№ 14. -Ст.170.

9. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р., № 504/96-ВР // ВВР України. -1997. -№ 2. -Ст.4.

Левченко К.Б. До методології проведення гендерної експертизи українського законодавства // Форум права. -2008. -№ 1. –С.285-295 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08lkbeuz.pdf>

Виконано аналіз існуючої теорії та практики здійснення гендерно-правової експертизи законодавчих актів, методології здійснення такої експертизи та представленню можливих напрямків їх вдосконалення.

Левченко Е.Б. К методологии проведения гендерной экспертизы украинского законодательства

Выполнен анализ существующей теории и практики осуществления гендерно-правовой экспертизы законодательных актов, методологии осуществления такой экспертизы и представления возможных направлений их усовершенствования.

Levchenko E.B. To methodology of conduction of Ukrainian legislation gender expertise

The analysis of the existing theory and practice of realization of gender-legal examination of acts, methodology of realization of such examination and representation of possible directions of their improvement is executed.

Форум права Форум